
DEVOVI EPIGRAMI V *PISANICAH**

Po zgledu nemške razsvetljenske literature se je tudi v sočasni slovenski poeziji pojavil epigram. V prvem slovenskem pesniškem almanahu *Pisanice* je v letih 1779 do 1781 Janez Damascen Dev objavil štiri epigrame, šest pa jih je ostalo v rokopisu za četrti zvezek. Članek obravnava oblikovne značilnosti in značaj epigramov.

V nemški literaturi baroka in razsvetljenstva je bil epigram zelo popularen pesniški žanr. Zlasti v času razsvetljenstva je po zgledu rimskega pesnika Marciala znova stopil v veljavo njegov satirični značaj. Najpogostejše verzno izrazilo je postal aleksandrinec (Metzler 1990: 127–128.) Zgledi iz nemške poezije so odzvanjali tudi v slovenski poeziji razsvetljenstva.

Epigrame najdemo v prvem slovenskem pesniškem almanahu *Pisanice*, ki je izhajal v letih 1779–1781. V treh tiskanih številkah almanaha je Janez Damascen Dev (1732–1786), menih in urednik almanaha, objavil štiri epigrame, še šest pa se jih je ohranilo v rokopisnem gradivu za četrti zvezek, ki ni več izšel.

Prvi (*Epigrama*) je izšel v prvem zvezku leta 1779. Epigrama *Na Škarkona* in *Napis na pokopnici enega psa* sta izšla leto kasneje (1780), epigram *Gartrōža inu mrcisa* pa v tretjem zvezku leta 1781. Preostali, med katerimi so tri parafraze Marcialovih verzov, imajo takele naslove: *Na prazne obete*, *Na Pavlo*, *Na eno sramožljivo ženo*, *Na enega gologlavca*, *Na skopina* in *Na enega namernega obiskavca*.

Dev epigramov razen prvega ni namenjal določeni osebi in jih navadno ni postavljajl v neposredno razpoznaven družbeni kontekst.

Konkretna oseba (cesar) in aktualno družbeno ozadje (cesarjeva solidarnost z vojniki, ki jo lahko razumemo kot agitacijo za vojaščino) sta razvidna v prvem Devovem epigramu (*Epigrama*). Epigram v nasprotju z ostalimi tudi ni satiričnega, marveč panegiričnega značaja (Koruza 1993: 54):

* Članek je razširjeno poglavje avtorjeve doktorske disertacije *Kitične oblike v starejši posvetni verzifikaciji* (2000).

u-u-u-u-u-	A
u-u-u-u-u-	A
u-	B
u-u-u-u-	B

*Pod milem Bogam tam sladku naš Cesar spi,
klobuk je vajkšenca. Kje tok' en krajl leži?*

----- Nekjer.

Na čudi se: naš JOŽEF je žovnjer.

(Legiša 1977: 14.)

Zanimiva je oblika, v kateri je epigram spisan. Dvema zaporedno rimanima jamb-skima dvanajstercema (aleksandrinec z moško klavzulo) sledita dva parno rimana verzna, od katerih prvemu manjka deset, drugemu pa dva zloga do polne podobe, »kar daje možnost za sklepanje, da spada jamb v tretjem verzu pravzaprav k četrtemu in da je iz njega oddvojen le zaradi rime« (Koruza 1993: 54). Aleksandrinec je bil kot verzna oblika v nemškem baroku sila popularen, »v petdesetih in prvi polovici šestdesetih let XVIII. stoletja /.../ je bil aleksandrinec povsem prevladujoči verz avstrijsko nemške verzifikacije« (Koruza 1993: 72). Hkrati je bil aleksandrinec najbolj priljubljena Devova verzna oblika (Koruza 1993: 72).

Štirivrstični so zapisi še treh Devovih epigramov. Epigram *Na Škarkona*, ki je bil objavljen v drugem zvezku *Pisanic* 1780, je verjetno napravljen po kakem tujem vzoru (Koruza 1993: 177). Namenjen je nekemu možu z imenom Škarkon, ki se mu žival dobrika zaradi obilne večerje, ne pa zaradi ljubezni do gospodarja, kot meni on. Epigram je pisan v paroma zaporedno rimanih jambskih trinajstercih in dvanajstercih (aleksandrinci z žensko oz. moško klavzulo, J13/12 aaBB, t. i. *heroični* oziroma *junaški aleksandrinec*):

u-u-u- u-u-u-u	a
u-u-u- u-u-u-u	a
u-u-u- u-u-u-	B
u-u-u- u-u-u-	B

Per mraku se Škarkon poda von na dvoriše.

Žival hiti k njemu, vsa mu dopasti iše.

Z' lubezne (méne on) de se je skup izšla;

jest: de prekumernu je dans večirjala.

(Legiša 1977: 114.)

Tovrstna štirivrstičnica (razvidno, a zaradi specifičnega oblikovanja manj očitno je to že pri prejšnjem primeru) je pravzaprav niz štirih aleksandrincev, kakršen je značilen za daljše, nestrofično pisane Devove pesmi:

Dev je po Hanckeu povzel metrično shemo tako imenovanega junaškega aleksandrincev v nemški (oz. holandski) silabotonični jambski adaptaciji s premorom v sredini. /.../ Njegova bistvena značilnost pa ni struktura posameznega verza, marveč nizanje verzov z zaporedno rimo, pri čemer dvema žensko rimanima verzoma sledi par z moško rimo /.../ Praviloma po štirje verzi tvorijo večjo enoto, ki mora biti v sebi sintaktično zaključena, in sicer tudi takrat, ko grafično (s presledkom) ni označena kot kitica. (Koruza 1993: 201.)

Razlika med Devovimi in Hanckejevimi aleksandrinskimi četverostišji je, da se »Hanckejeva četverostišja začenjajo z moško rimum/a/ verzoma /.../, medtem ko Dev začnja četverostišje z žensko rimuma verzoma« (Koruza 1993: 201). Nestrofičnih pesmi, zapisanih v takih četverostišjih, je v drugem zvezku *Pisanic*, kjer je bil objavljen tudi epigram *Na Škarkona*, več: *Novu lejtju, Krajnskeh Modric žalovanje, Vesele krajnskeh Modric na prihod njih Belina, Pudelbal* itn. Tudi v prvem zvezku so – npr. *Lubezn Jožefa II. Rimskega Cesarja pruti svojemu bližnimu*. Vsi ti teksti, pisani v aleksandrinskih štirivrstičnih sekvencah, so Devovi, več kot dovolj razlogov torej za rabo aleksandrinskega četverostišja kot samostojne kitične (pesemske) oblike.

Epigram *Garroža inu mrcisa*, objavljen v tretjem zvezku *Pisanic* leta 1781, je dialog Mine in Rozine. Mina je nevoščljiva Rozini zaradi njene bele polti in se ji posmehuje, češ, ali nemara jé kredo. A ona ji ustrezno jedko odgovarja, da pač ne pije vina, ki bi njeno polt obarvalo. Zanimivo je, da je Dev v naslovu obe dekleti posebil z dvema cveticama: z rdečo in bodečo vrtnico ter z nežno belo narciso. Epigram je zapisan v aleksandrinskem četverostišju, le da je prestopno rimano (J13/12 aBaB, t. i. *elegijski aleksandrinec*; v tako oblikovanih štirivrstičnih sekvencah je v tretjem zvezku *Pisanic* zapisana tudi Devova kitično nečlenjena pesem *Sodne dan enega pijanca*):

u–u–u– u–u–u–u	a
u–u–u– u–u–u–	B
u–u–u– u–u–u–u	a
u–u–u– u–u–u–	B

»Kok bela se ked sneg,« k Rozini prave Mina,
 »mordej ki kredo ješ, de te tok blede st'ri?«
 »O kaj še!« prave ta, »le na pijem jest vina
 ked ti, katiru te kufreno naredi.«

(Legiša 1977: 272.)

Epigram *Na prazne obete*, spesnjen po Marcialovem zgledu, je ohranjen v rokopisu za četrti zvezek *Pisanic*. Epigram je replika izpovedovalca namišljenemu sogovorniku na prazno obljubo: ta, ki obljublja, da bo po smrti vse dal, je, kot kaže, še daleč od groba. Epigram je sestavljen iz dveh zaporedno rimanih jambskih dvanajstercev, ki imata na meji polstišij tudi cezurno rimo, in dveh zaporedno rimanih jambskih šestercev, torej dveh aleksandrinskih polstišij, zapisanih vsako kot samostojen verz (J12/6 (A)B(A)BCC):

u–u–u– u–u–u–	A	B
u–u–u– u–u–u–	A	B
u–u–u–		C
u–u–u–		C

Neč ti mi živ na daš, po smrti, praveš, dal
 boš meni, kar imaš. Oh, se že nise bal,
 de b' si na vošil jest,
 te skorej v jamo nest.

Martialis, lib 11. Ep: 37.
 (Legiša 1977: 314.)

Tudi epigram *Na Pavlo*, ki je tako kot prejšnji ohranjen v rokopisu za četrti zvezek Pisanic, »je razširjen, prosto razvezan po kratkem Marcialovem namigu: *Nubere Paula cupit nobis, ego ducere Paulam / nolo: Anus est. Vellem, si magis esset anus.*« (Legiša 1977: 465.) Tudi tu se reč vrti okrog podedovanega premoženja: izpovedovalec najprej pravi, da se s Pavlo noče poročiti, ker je prestara, a dodaja, da morda bi se pa le, če bi bila še starejša, ker bi mu potem ne bilo treba biti z njo dolgo časa v zakonskem stanu. Verzi so trohejski dvanajsterci (T12 aabb):

-u-u-u -u-u-u	a
-u-u-u -u-u-u	a
-u-u-u -u-u-u	b
-u-u-u -u-u-u	b

*Pavla oče mene za moža imeti,
al' jest nočem Pavle za ženo si vzeti.
Pavla je prestara. Ja, ke b' starše bila,
že be otl jest, de brž se spet zločila.*

Martial/is/, l/ib/ 10. Epig: 8.
(Legiša 1977: 320.)

V epigramu *Na eno sramožljivo ženo*, ki je bil v pripravi za četrti zvezek almanaha, izpovedovalec sprašuje ženo, zakaj si vendar ne nalije polnega kozarca, saj vidi, da skrivoma iz njega srka ona več kakor on. Epigram je sestavljen iz aleksandrinskih polstišij (J6 ABABAB):

u-u-u-	A
u-u-u-	B
u-u-u-	A
u-u-u-	B
u-u-u-	A
u-u-u-	B

*Zakaj na naliješ
kazarc si polnu ti?
Mordej de meneš ti,
de jest na vem tega,
skrivaj de žz lončeka
ti več ked jest piješ. –*

(Legiša 1977: 336.)

Za osemvrstični epigram *Na enega gologlavca* je Devu spet služil Marcialov zgled, kot navaja sam pod pesmijo. Gre za duhovit odgovor plešču, češ, ves svet pravi, da si zelo star, ampak če nimaš več let kot las na glavi, potem se svet moti: čez tri leta (ko boš zgubil še te lase) ne boš kaj prida star. Epigram je ohranjen v rokopisu za četrti zvezek almanaha. Zgrajen je, kot prejšnji, iz aleksandrinskih polstišij (J6 ABAB CDCD, gre za razvezano aleksandrinsko štirivrstično sekvenco):

u-u-u-	A
u-u-u-	B
u-u-u-	A
u-u-u-	B
u-u-u-	C
u-u-u-	D

u-u-u- C
/u-/u-u- D

*Če več ti nimaš lejt
koker na glavi las,
tok' res ni, kar us svejt
od tebe na us glas
upije, de se star.
Zakaj čez lejta tri
veliku biti star
-- na moreš ti.*

Martialis, lib 12. Ep: 7.
(Legiša 1977: 300.)

Epigram *Na skopina* (ohranjen je v rokopisu za četrti zvezek *Pisanic*) je tako kot epigram *Gartroža inu mrcisa* dialoško zastavljen: eden od govorcev pravi, da ima skopuh obilo vsega, pa kljub temu ni nikdar sit in mu bogastva ni nikdar preveč, drugi mu odgovarja, naj ga vendar ne lomi, nakar pove zgodbo, da je imel skopuh nekoč za večerjo komarja, pa mu je bil še ta preveč, in da nikdar ne popije več kot za naprstnik vina. Prvi štirje in zadnji, deveti verz so jambski dvanajsterci z rimo na meji polstišij, peti, šesti, sedmi in osmi verz so jambski šesterci (aleksandrinska polstišja), tudi v tem epigramu se je Dev pozabaval z notranjimi rimami (J12(6+6)/6 (A)B(A)B(C)B(C)BDADA(E)E):

u-u-u- u-u-u- A B
u-u-u- u-u-u- A B
u-u-u- u-u-u- C B
u-u-u- u-u-u- C B
u-u-u- D
u-u-u- A
u-u-u- D
u-u-u- A
u-u-u- u-u-u- E E

*Skopin ima jezar stu stukrat in še več,
sit vonder ni nigdar, nigdar mu ni preveč.
Sit, praveš, de on ni nigdar. Tu je preveč,
oh, na govori ti, te prosem, tega več.
Zakaj jest vem, de bil
k večirji en komar
preveč mu in de pil
ni vina več nigdar
koker en fingerat. Tok sit je on šl spat.*

(Legiša 1977: 324.)

Dev je spisal še dva epigrama. Eden ošvrkne gosta, ki vedno godrnja čez gostitelja, pa kljub temu neprestano zahaja k njemu na obisk. Ta nosi naslov *Na enega namernega obiskavca* (ohranjen je v rokopisu za četrti zvezek). Zapisan je v šestih jambskih verzih, od katerih so prvi, tretji, četrti in peti šestzložni, drugi in zadnji sta četverca (J6/4 ABACCB):

u-u-u-	A
u-u-	B
u-u-u-	A
u-u-u-	C
u-u-u-	C
u-u-	B

Čez vse ti godrnaš,
kar je per nas.
Zakaj na godrnaš
tud' sam čez sebe ti,
de pridi te sram ni
k nam večkrat /v/ vas.

(Legiša 1977: 334.)

Zadnji epigram, ki ga obravnavamo (ki pa je skupaj z epigramom *Na Škarkona* postavljen bolj na začetek Devove epigramatike, objavljen skupaj z njim v drugem zvezku *Pisanic* 1780), je epigram (skoraj) v izvornem pomenu, saj gre za nagrobni napis. Gre za ironičen nagrobni napis, za *Napis na pokopnici enega psa*. Kakor razlaga Koruza (1993: 177–179), je bilo tovrstnih verzificiranih zapisov pokojnim hišnim ljubljencekom po tedanjem časopisju več. Ta, na katerega se neposredno navezuje Dev, je bil Klemmov ironično pisan polemični prispevek o tem, kako in katere živali so že kdaj v zgodovini literature prišle do svojih verzov, pa kakšno ime se za tako žival spodobi itn. Dev je predlogo, zapisano kot štirivrstičnico iz po dveh zaporedno rimanih jambskih trinajstercev in dvanajstercev, tako metrično kot idejno predrugačil: zunanja podoba je pri Devu šestvrstična, poanta, ki v originalu omejuje podobnost psa svoji gospodarici le v načinu življenja, pa je tu »priostrena /.../ /in/ bolj učinkovita, hkrati pa zaradi dvosmiselnosti neprimerno bolj groba od originala« (Koruza 1993: 179). Bralec pri Devovem koncu namreč lahko razume, da je bil poginuli ljubljencek gospodarici podoben tudi po videzu:

Šarmantek tu mrtu leži,
Elmira ga žaluje.
Britkust se nji z' oči cedi,
srce po njem zdihuje.
Zakaj? – O, žalost! On je živ
– – Elmire us enake bil!

(Legiša 1977: 114.)

Zanimiva je tudi kitična oblika tega epigrama. Prvi štirje verzi so namreč verzi kratke razvezane vagantske kitice (tu s šibkim vzglasom), ki se je v slovenski poeziji pojavljala vsaj že od protestantizma naprej, sklepno rimano dvostišje na koncu pa poudarja poanto. Dev bi lahko na vagantsko kitico naletel tako v slovenski cerkveni pesmi kot tudi pri kakšnem tujem pesniku, vsekakor pa je to kitična oblika, v kateri so bile ob njenem nastanku (vagantsko kitico srečamo recimo v *Carmini Burani*, Frank 1993: 509) pisane tudi vse kaj drugega kot pobožne reči – in je zato več kot primerna oblika vsebini Devovega epigrama (J8/7 AbAbCC):

u-u-u-u-	A
u-u-u-u	b
u-u-u-u-	A
u-u-u-u	b
u-u-u-u-	C
u-u-u-u-	C

Epigram je že v grški literaturi veljal za nepeto poezijo, se pravi, da ni sodil v območje lirike (Grundzüge 2003: 337), kar velja seveda tudi za Devove epigrame. Dev je epigrame sestavljal kot izrazito literarne in predvsem duhovni igri namenjene kratke verzifikacije. Sestavljal jih je po zgledu sočasne nemške epigramatike v aleksandrincih, posegel pa je tudi po vagantski kitici.

Vsi Devovi epigrami, razen prvega, ki je panegiričnega značaja in je namenjen cesarju, so satiričnega značaja, kar je bilo po Marcialovem zgledu nasploh značilno za nemško epigramatiko razsvetljenstva. Devovi epigrami smešijo človekove značajske slabosti (požrešnost, skopost, lažno sramežljivost itn.) ali se zabavajo na račun človekove minljivosti (*Na Pavlo, Na gologlavca*). Naslovnik epigramov ni konkretna oseba (z izjemo prvega *Epigrama*, ki je namenjen cesarju). Rekli bi, da so Devovi epigrami moraličnega, npravstvenega značaja.

Devova epigramatika je v nekaterih značilnostih morda vplivala na kasnejše sestavljalce epigramov, a glede na to, da so kasnejši avtorji poznali tako antične kot sočasne nemške zglede in glede na to, da so bili od vseh Devovih epigramov natisnjeni in zato znani samo štirje, bi bilo o odločilnejšem vplivu prepogumno govoriti.

Čbeličarji, ki so po epigramu izdatno posegli, so v *Krajnski čbelici* epigrame poimenovali na tri načine: epigrami (Miha Kastelic), pšice (Jakob Zupan) in sršeni (France Prešeren). Oblikovno se epigrami v *Krajnski čbelici* ločijo od Devovih. Zupan si je najraje izbiral štirivrstično alpsko poskočnico. Prešeren je v dvostišjih, v katerih je najpogosteje zapisoval epigrame, precej uporabljal jambski enajsterec (v dveh epigramih tudi aleksandrinec, nemara je na izbor tega verza le vplivala Devova poezija). Tudi Kastelic je epigrame najraje zapisoval v dvostišjih, za verz je izbiral večinoma krajši jambski ali trohejski verz (npr. jambski ali trohejski osmerek, o vplivu Devovega epigrama *Na pokopnici enega psa*, kjer je Dev uporabil za verzno izrazilo jambski osmerek, bi bilo glede na širšo rabo tega verza najbrž preambiciozno govoriti). Tudi Marciala ne srečamo več pri omenjenih treh epigramatikih, pač pa Prešeren v zadnjem svojih sršenov parafrazira Horaca.

Edina očitnejša podobnost Devovih epigramov s Kasteličevimi in Zupanovimi je naslovnik, ki ni konkretna živa oseba. Puščice (ki pa mnogokdaj niti nimajo satirične osti, ampak so po zgledu prvotnih epigramov zgolj napisi) so po večini namenjene zbadanju določenih tipov ljudi oziroma zbadanju njihovih značajskih slabosti (lenobe, hinavščine itn.). Če so že namenjene konkretnim ljudem, so ti običajno že pokojni (npr. Zois). Zupan je dva epigrama namenil tudi Linhartovima komedijantskima junakoma, Nežki in Matičku, en napis Ljubljani itn. Od Deva, Zupana in Kastelica pa se Prešeren v tem pogledu bistveno loči: od splošnejših in zato prizanesljivejših tarč se je oddaljil in epigrame neusmiljeno pošiljal svojim zelo konkretnim sodobnikom.

Literatura

Frank, Horst J., 1993: *Handbuch der deutschen Strophenformen*. Tübingen – Basel: Francke.

Grundzüge der Literaturwissenschaft, 2003. Ur. Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering. München: DTV.

Koruza, Jože, 1993: *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*. Maribor: Obzorja.

Krajnska čbelica, /1830–1848/. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969. [Faksimile vseh petih zveščičev s spremno študijo Antona Slodnjaka.]

Legiša, Lino, 1977: *Pisanice 1779–1782*. Ljubljana: SAZU.

Metzler Literatur Lexikon, 1990. Ur. Günther in Irmgard Schweikle. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.